

Талоқ (рисола) (10)

05:00 / 15.02.2017 3588

ИЙЛОНИНГ БАЁНИ

Ийлониинг луғавий ва шаръий маъноси: Ийло луғатда аҳд қилмоқ, қасам ичмоқ деган маъноларни англатади. Шаръий истилоҳда тўрт ой ёки ундан ортиқроқ муддат ичида аёлига яқинлик қилмасликка қасам ичишни ийло деб айтилади.

وَأَهْتَجُوزُ نَابِرْقَ كَرْتِى لَع نَاكَ ءَاوَسَ . اِقْلَطْمَ نِيْمِيْلَا غَلَلَا يِف هَا نَعْمَ ءَالِيْإِلَا
نَأْبَ قَلَطَأْ ءَاوَسَ هَتَجُوزُ بَرَقِيْىِى اَل نَأْبَى لَع فَلَحَلَا وَهَفْ عَرَشَلَا يِف هَا نَعْمَ اَمَّ اَخَلَا هَرِيْغَ
دِيْقَ وَ اَدْبَأْ اَهَبْرَقَأْ اَل هَلَلَاو : لَاقْ نَأْبَ اَدْبَأْ ظَفَلَبْ دِيْقَ وَ اَيْتَجُوزُ اَطَأْ اَل هَلَلَاو : لَاقْ
ءَدْمَ وَ اَرَهْشَأْ ءَسْمَخْ ءَدْمَ يَتَجُوزُ بَرَقَأْ اَل هَلَلَاو : لَاقْ نَأْبَ قَوَفْ اَمَفْ رَهْشَأْ ءَعَبْرَأْ ءَدْمَبْ
. ضْرَأَلَاو تَاوَمَسَلَا تَمَادْ اَمَ وَ اَهْرَمَعْ لَوَطْ وَ اءَنَسْ .

“Ийло луғатда, аёли билан яқинлик қилишни тарк қилишга ёки бошқа нарсага мутлоқ қасам ичишдир. Шариатдаги маъноси, эр аёлига: “Аллоҳга қасамки, аёлим билан яқинлик қилмайман” ёки абадий лафзи билан қайдлаб: “Аллоҳга қасамки, у билан абадий яқинлик қилмайман” ёки тўрт ой ёки ундан кўпроқ муддатни қайдлаб: “Аллоҳга қасамки, аёлимга беш ой ёки бир йил ёки умрбод ёки осмону ер турғунича яқинлик қилмайман” деб, яқинлик қилмасликка қасам ичишдир” (Китобул фикҳ алаал мазаҳибил арбаа).

Шунинг учун бирор киши тўрт ой ёки ундан кўпроқ муддат ичида аёли билан ўзини сустиги ёки аёлидан норозилиги туфайли аёли билан қасамсиз қўшилмаса, бас бу ийло дейилмайди.

فَلَاحْ نَوْدَ نَمَّ اَبْضَغْ وَ اَلْسَاكُتْ اِدْعَاَصَفْ رَهْشَأْ ءَعَبْرَأْ يَطَوَلَا كَرْتِى وَ لَفْ فَلَاحْ هَلَوَقْ
. اَعْرَشْ ءَالِيْىِى اَبْ سِيْلَفْ .

“Мусаннифнинг “қасамдир” деган қавли, яъни бепарволик ёки қасам ичмай аччиқ қилиб тўрт ой ёки ундан кўпроқ муддат яқинлик қилишни тарк қилиш шаръий ийло ҳисобланмайди” (Умдатур риоя).

ИЙЛОНИНГ ҲАҚИҚАТИ

Эр-хотин алоқалари доимий ҳисобланади. Лекин, ушбу алоқа доим ҳам бир хил тарзда бўлавермайди. Балки, баъзи бир сабаблар юзага келиб, ўртадаги алоқалар гоҳо ундай, гоҳо бундай бўлиб туради. Лекин, шариати исломия оилада ўзаро келишмовчилик чиқиб, эр-хотин ришталари узилишини ва бири иккинчисидан гўё эр-хотин бўлмагандек узоқ бўлишларини хоҳламайди. Шунинг учун Қуръони карим бунинг ечимини баён қилиб, эр тўрт ой ёки ундан зиёда муддат давомида аёлимга яқинлик

кетидан қўшилиш билан ийло собит бўлди.

مَلْ أَمْوِيَّ الْإِيَّةَ نَسْ كُبْرَقَا الْهَلْ لَوَا لَاقْ وَأَخْلَلِ دُمْلَا نَعِ صُقْنَلَا مُدَعِ وَطِيَّ أَرَشْ نَمَو
أَيْلُومَ رَاصُ رَثْ كَأَفِ رُشْ أَعَبْرَا نَسْلَا نَمِ يَقَبْ وَاهَبْرَقْ نَلْبَلْ لَخْلَلْ أَيْلُومَ نُكَي

“Тўрт ой муддатдан кам бўлмаслиги ийло шартларидандир. Агар бир киши аёлига: “Аллоҳга қасамки, бир кун кам бир йил яқинлик қилмайман” деса, ўша заҳоти ийло қилувчи бўлмайди. Балки, аёлига яқинлик қилгандан кейин қасам ичган йилидан тўрт ёки ундан кўпроқ муддат қолса ийло қилувчига айланади” (Дуррул мухтор).

ИЙЛОНИНГ ҚИСМИ ВА ҲУКМЛАРИ

Ийло икки хил бўлади:

1. Абадий ийло;
2. Муваққат ийло.

Ийлои муваққатнинг икки сурати бор. Улар:

1. Тўрт ойдан кам муддатга қасам ичиш;
2. Тўрт ой ва ундан кўп муддатга қасам ичиш.

Биринчи суратда ийло дуруст бўлмайди. Шунинг учун бир киши: “Бир ёки икки ёки уч ойгача аёлим билан яқинлик қилмайман” деб қасам ичса, бу шаръий ийло бўлмайди ва ийлонинг ҳукми унга татбиқ қилинмайди. Агар эр аёлига юқорида зикр қилинган ойларда яқинлик қилмаса, эрга ҳам, аёлга ҳам ҳеч нарса лозим бўлмайди. Агар икки ой ичида яқинлик қилса, аёлга талоқ воқе бўлмай, қасамни бузганлиги учун эрга қасамнинг каффорати лозим бўлади.

رەشاً ة ب ر ا ة ح ل ل ي ه و ا ه ن م ل ق ا ي ل ع ف ل ح و ل ء ا ل ي ا ل ف .

“Ийло муддатидан озга қасам ичиш билан ийло дуруст бўлмайди. Ийло муддати тўрт ойдир” (Шарҳул виқоя).

س ي ل و ه ف ا ر ه ش و ا ن ي ر ه ش ا ه ا ط ي ا ل ن ا ف ل ح ن ا ه ل ص ا ح و ا ع ر ش ي ا ء ا ل ي ا ل ف ه ل و ق
ء د م ل ا ك ل ت ا ط ي م ل ن ا ه ن ا ه م ك ح ل ب ي ت ا ل ا ه م ك ح ه ي ل ع ب ت ر ت ي ا ل و ي ع ر ش ء ا ل ي ا ب
. ن ا م ي ا ل ا ر ئ ا س ي ف ا م ك ن ي م ي ة ر ا ف ك ي د ا ا ه ي ف ئ ط و ن ا و ه ي ل ع ء ي ش ا ل

“Агар икки ой ёки бир ой яқинлик қилмасликка қасам ичса, у шаръий ийло ҳисобланмайди. Уни устига келгусида келувчи ҳукмлар ҳам тартиб топмайди. Балки, агар ўша муддат ичида унга яқинлик қилмаса, зиммасига ҳеч нарса лозим бўлмайди. Агар яқинлик қилиб қўйса, бошқа қасамларини бузганларидек, қасамнинг каффорати лозим бўлади” (Умдатур риоя).

Иккинчи сурат шуки, эр: “Тўрт ой ёки ундан зиёда муайян муддатда аёлимга яқинлик қилмайман” деб қасам ичса ва тўрт ой ичида аёлига яқинлик қилса, ийло бекор бўлиб, аёл эрнинг никоҳида қолади. Лекин, қасамни бузганлиги учун эрга каффорат лозим бўлади. Агар эр ичган

Агар абадий бўлса эса, соқит бўлмайди. Агар хотинига иккинчи ва учинчи бор никоҳланса ҳамда муддат ўтгунича яқинлик қилмаса, кейинги ийло билан боин талоқ бўлаверади. Муддат уйланган вақтдан ҳисоланади. Агар хотин бошқа эрга текгач аввалги эр уни ўз никоҳига олса, тўрт ой ўтсада талоқ бўлмайди. Қасам ичганданги милк тугаганлиги учун. Агар бошқа эрга тегиб чиққандан кейин унга яқинлик қилса, қасамини боқий қолгани учун каффорат лозим бўлади” (Дуррул мухтор).

АЛЛОҲ ТАОЛО БИЛАН ҚАСАМ ИЧМАЙ БИРОР НАРСАНИ ЗИММАСИГА ВОЖИБ ҚИЛИБ ИЙЛО ҚИЛИШ

Аллоҳ таоло исми билан қасам ичиш билан ийло қилишнинг баёни юқорида зикр қилинди. Лекин, бирор киши ийлода Аллоҳ исми билан қасам ичиш ўрнига шарт ва жазога кўра бирор бошқа нарса билан қасам ичса ва уни қилиш умумий тарзда машаққат туғдирадиган бўлса, бас қачон шарт топилса, яъни аёлга яқинлик қилса, жазо, яъни ичган қасами лозим бўлади. Масалан, бир киши аёлига: “Сенга яқинлик қилсам, менга ҳаж ёки бир ой рўза тутиш лозим бўлсин ёки қулларим озод бўлсин ёки сенга яқинлик қилсам бошқа аёлим талоқ бўлсин” деса ва аёли билан яқинлик қилса, бас бу кишига ҳаж, рўза, қулини озод қилиш ва аёлига талоқ воқе бўлади ҳамда шу билан ийло тугайди. Лекин, у киши тўрт ойгача аёлига яқинлик қилмаса, ийло сабабли унинг аёлига бир боин талоқ воқе бўлади. Чунки, аёлга яқинлик қилмаслик қасам билан рўёбга чиқди. Қасам эса, шарт ва жазодир. Жазо аёлга яқинлик қилишдан тийиб тургувчидир. Зеро, у жазо сабабли яқинлик қилишдан тўсиляпти. Агар шарт ва жазо бажариш қийин бўлган ишлардан бўлса, ўшак жазо ва шарт туфайли яқинликдан тийилиш собит бўлади ва буни ийло дейилади ва шунинг учун ҳам тўрт ой ўтишига бир боин талоқ воқе бўлади. Талоққа қасам ичишликнинг сурати шуки, мурожаат қилаётган аёлига талоқни муъаллақ қилади. Масалан, тўрт ойгача сенга яқинлик қилсам талоқсан дейиши каби. Талоқни таълиқ қилишнинг ҳам икки сурати бор. Хитоб қилаётган аёли билан қўшилишга талоқни таълиқ қилиш ёки хитоб қилинаётган аёлнинг кундошига талоқни таълиқ қилиш. Ушбу ҳар икки сурат ҳам яқинлик қилишдан тўсувчи ҳисобланади. Масалан, эр аёлига: “Сенга яқинлик қилсам талоқсан” деса ва тўрт ой ичида у билан яқинлик қилса, бир ражъий талоқ воқе бўлиб, ийло тугайди. Лекин, билингки, бу суратда ийло сабабли боин талоқ воқе бўлмайди. Агар эр аёлига қараб: “Сенга яқинлик қилсам фалон аёлим талоқ бўлсин” деса ва тўрт ой ичида у билан яқинлик қилса, хитоб қилинган аёлининг кундошига ражъий талоқ воқе бўлади. Лекин, ийло қилинган аёлга талоқ воқе бўлмайди. Ҳа, агар эр у хитоб қилган аёлига

тўрт ойгача яқинлик қилмаса, ийло туфайли кундошига талоқ тушмай ўзига бир боин талоқ воқе бўлади.

عَنْ مَوْلَى قُحَّحِ بْنِ لُؤْمِ وَهُوَ قَالَ طَوَّأْتُ عِوَاءَ قَدَصَبٍ وَأَمَّ وَصَبٍ وَأَجَّحِبَ فَالْحَوْلُ وَنَمَّ أَهِي فِأَمَلٍ عَنَ أَمِّ عَيْزِجِ الْإِهْدَةِ وَأَزْجَلِ أَوْ طَرَّشِ الْإِهْدِ وَهُوَ نِيْمِي لِبَابِ الْكُؤِ وَهُوَ تَبِحِ اصِّ قَالَطٍ وَأَهَ قَالَطٍ أَهَنْ أَبْرُقِبَ قَلْعِي نَأْ قَالَطِ لِبَابِ فَالْحَوْلِ أَوْ عَيْزِجِ الْإِهْدِ عَنَ أَمِّ كَلْدِ

“Агар аёлим билан яқинлик қилсам ҳаж, рўза, садақа, қул озод қилиш ёки талоқ лозим бўлсин деб қасам ичса, қасам билан яқинликдан тўсувчи топилгани учун бундай киши ийло қилувчига айланади. Бундай қасам шарт ва жазони зикр қилишдир. Чунки, бундай жазоларда машаққат бўлиб, хотинга яқинлик қилишдан ман қилувчи бўлади. Талоққа қасам ичишликнинг сурати, яқинлик қилишни ўзининг ёки кундошининг талоғига боғлиқ қилишдирқ.” (Ҳидоя).

Шарт ва жазо тарзида бирор нарсага қасам ичса ва уни қилиш умумий тарзда қийинчилик туғдирмаса, бу ийло бўлмайди. Масалан, бир киши аёлига: “Сенга яқинлик қилсам, тўрт рақъат ёки бир кун рўза тутиш лозим бўлсин” деса, бу билан каффорат ҳам, ийло ҳам воқе бўлмайди, яъни тўрт ой ичида аёлига яқинлик қилса, тўрт рақъат ёки бир кун рўза лозим бўлмайди ёки аксинча тўрт ой яқинлик қилмаса, аёлга ийло сабабли бир боин талоқ воқе бўлмайди.

أَمْ كِهْ هُوَ حَوْلٌ لِكِهْ هُوَ سَفَنَ يَفِ أَقْشُمُ هُوَ وَكَ طَرَّشِ الْإِهْدِ مَزَلِيٍّ قِشْمِ عَيْشِ بِ الْإِهْدِ هُوَ وَقِ رَمَّ أَمْ كِهْ لَسْ كِهْ وَأَنْ بَجَلُ هُوَ أَقْشِ إِضْرَعُ نَأْ وَنِي تَعَكْرَةَ أَلْ صَوَّ وَرَعْلُ الْإِهْدِ هُوَ رِي عَجَّحَ فِ، يَتَأْيِ حَتَّ فَالْوَعِ

“Машаққатга солувчи нарса бўлиши лозим. Ҳаж ва у каби ўз нафсида машаққатга солувчи бўлиши шартдир. Ундан бошқа сафарбарликда қатнашиш, икки рақъат намоз кабилар чиқиб кетди. Гоҳида, қўрқоқлик ёки дангасалик туфайли уларда ҳам машаққатга солиш бўлсада. “Фатҳ” да ўтганидек” (Раддул мухтор).

Бир кишининг бир неча аёллари бўлса, ийло сабабли барча аёлларига талоқ воқе бўладими ёки фақат хитоб қилинган аёлигами? “Дуррул мухтор” соҳиби бу борада олимлардан турли қавлларни нақл қилганлар. Лекин, аллома Шомий барча қавлларни баён қилиб, сўзи охирида хулоса тарзда шундай деганлар: “Эр томонидан ийло қилишнинг турли суратлари бор. Агар эр фақат бир аёлига хитоб қилиб: “Сен менга ҳаромсан” деса, ҳеч қандай ихтилофсиз хитоб қилинган аёлига боин талоқ воқе бўлади. Бошқа аёлларига эса, талоқ воқе бўлмайди. Агар эр умумий сийғада: “Ҳар бир ҳалол нарса менга ҳаром” деса, бил иттифоқ барча аёлларига талоқ воқе бўлади. Агар эр бирликда: “Аёлим талоқ” деса, ҳеч қандай тайинсиз

аёллардан бирига талоқ воқе бўлади ва тайин қилиш эрни зиммасида қолади. Агар бир киши: “Аллоҳ таоло ҳалол қилган нарсалар ёки мусулмонлар учун ҳалол бўлган нарсалар менга ҳаром” деса, бас бу суратда олимлар ихтилоф қилганлар. Лекин, рожиҳ қавлга кўра ушбу суратда ҳам барча аёлларига талоқ воқе бўлади”.

لِحُكِّكَ "نَأْيُفَوَّهَ بَطَاحُ الْمَلِصُحِّي "مَآرَحَ هَيْلَعَتِنَا "نَأْيُفَ فَالِخَالِ هُنَّ أَصْحَابُ لَوِّ
وَأَمَّا هُنَّ أَرْمَى: وَيُقَارِعُ تَسَالِا مُمْغَلَا أَدَا حِرْصَلِ عَبْرَأَلَا مُعْي "مَآرَحَ هَيْلَع
لِحُكِّكَ "وَأَلَلَّ الْحُحُ: وَحَنَ يَفُفُ الْخَالِ أَمَّنْ وَأَوْ هَيْلَعُ دِحَاوِ يَلَعُ عَقِي قُلَاطِ
هَبْشَالَاوِ هَدَارْفَا رُوْصَ يَلَا أَرْطَنَ هَيْلَعُ مَرْيَغَ دِحَاوِ يَلَعُ عَقِي لِيَقَفَ نِيْمَلِسُ الْمَلِ
لِحُكِّكَ مُعْيُ هُنَّ

“Хуллас, “сен унга ҳаромсан” деб айтилган сўз, унга қарата айтилган аёлга хос бўлади. Ҳар бир ҳалол унга ҳаромдир, деб айтилган сўз эса, агар тўртта хотини бўлса, тўраласига ҳам тегишли бўлади. “Кул” лафзи умумни ва ўз остига кирувчи барча нарсаларни очиқ ифода қилгани учун. Эрнинг “Ўз хотини унга ҳаром ёки талоқ” деган сўз билан тайинсиз битта аёлига талоқ воқе бўлади. Аллоҳнинг ҳалол қилган нарсаси ёки мусулмонларга ҳалол бўлган нарсалар, унга (яъни эр ўзига) ҳаромдир деган сўзда хилоф бор. Бир қилга кўра тайинсиз битта аёлга талоқ тушади деб ҳам айтилган. Лекин, нечта аёли бўлса, барчасига тегишли бўлиши муносиброқдир” (Раддул мухтор).

ШАРТ, ЖАЗО ВА АЛЛОҲ ТАОЛОНИНГ ИСМИДАН БОШҚА НАРСА БИЛАН ИЙЛО ҚИЛИШ

Бир киши шарт, жазосиз ва Аллоҳ таоло исмисиз ийло қилса, бас бу ийло шаръий бўлмайди. Масалан, бир киши аёлига хитоб қилиб: “Фалон санмга қасам ёки фалон пирга қасам (Аллоҳ таоло Ўзи асрасин)” деб, аёли билан тўрт ой ичида қўшилса, каффорат лозим бўлмайди. Агар эр тўрт ой ичида яқинлик қилмаса, аёлга талоқ воқе бўлмайди. Лекин, бундай қасам ичиш жоиз эмас. Зеро, ҳадисда бундан қайтарилган.

نَبَاتِ الْيَتَحُ أَيُّ لَوْمُ نُؤْكَيَ الْهَازَجَلِ وَأَوْ طَرَّشَلِ رِيَّغَبَ وَ لَجَّ وَ زَعَّ لَلِ رِيَّغَبَ فَ لَحَّ وَ لَوِّ
مَادِعُنَا لِي مَيَّ بَسَّيْلُ هُنَّ أَلَا! هَبْرَقُ نَأْيُفَ لَعَّ رَافَكَ أَلَا وَيَّيْ رِيَّغَبَ نَمَّ دَمَلِ يَضُمَّبْ
أَوْ فَلَ حَتَّ أَلَا { مَلَسَّوْ هَيْلَعُ هَلَلَا يَلَصَّ يَبَّ لَلَا لَاقُ وَ هُوَ قُلَا وَ هُوَ نِي مَيَّ لَلَا يَنْعَم
يُورُو، { رَدِّيْلُ وَأَلَلَّابُ فَ لَحَّ يَلَفَ أَفَلَا حُ مَكُنْ مَنَّا كَنْ مَفَّيْ غَاوْ طَلَّابُ أَلَا، { مَكِّيَّ أَبَّ
{ كَرَّشَا دَقَفَ لَلِ رِيَّغَبَ فَ لَحَّ نَمَّ }

“Агар Аллоҳ азза важалладан бошқаси билан ва шарт жазоларни ишлатмай қасам ичса, ийло қилувчи бўлмайди. Ҳатто, аёлига яқинлик қилмай муддат ўтиб кетса ҳам талоқ воқе бўлмайди. Агар яқинлик қилса, эрга каффорат ҳам лозим бўлмайди. Чунки, унда ямийн, яъни қувват маъноси бўлмагани учун қасам эмасдир. Набий

соллаллоҳу алайҳи васаллам: “Оталарингиз ва бутлар билан қасам ичманглар. Ким қасам ичмоқчи бўлса, Аллоҳ билан қасам ичсин ёки қасам ичишни тарк қилсин” дедилар. “Ким Аллоҳ таолодан ўзга билан қасам ичса, шикр келтирган бўлади” деган ҳадис ҳам ривоят қилинган” (Бадоиъус саноиъ).

ИЙЛОНИНГ САРИҲ ВА КИНОЯ ЛАФЗЛАРИ

Талоқ каби ийлонинг ҳам баъзи лафзлари сариҳ ҳисобланиб, уни эшитиш билан жимони тарк қилиш тушунилади ва бошқа маъно ҳаёлга келмайди. Масалан, “Яқинлик қилмайман”, “Жимо қилмайман”, “Ватий қилмайман” ва бошқалар. Бу лафзларни айтгандан кейин ийлони ният қилсин ёки қилмасин тўрт ой ичида аёлга яқинлик қилиш билан яқинлик қилмайман деб ичган қасамини бузганлик каффорат лозим бўлади. Агар тўрт ой яқинлик қилмаса, ийло сабабли бир боин талоқ воқе бўлади. Ийлонинг баъзи лафзлари талоқ лафзлари каби киноя ҳисобланади, яъни у лафзлардан фақат жимони тарк қилиш тушунилмайди. Балки, ундан бошқа маъноларга ҳам далолат қилади. Масалан: “Сенга қўл теккизмайман”, “Сени олдинга кирмайман”, “Сени қучоғимга олмайман”, “Сен билан бир ёстиққа бош қўймайман” ва бошқа лафзлар каби. Бас, бу лафзларда эрнинг ниятига қаралади. Агар эр бу сўзлар билан хотинига яқинлик қилмасликни ният қилса ийло бўлади. Аксинча бўлса, ийло бўлмайди.

طَفَلٌ لُّكْفٌ حُرِّصَ لِمَا أُوَيْدَ أَنْ كَوَّحَ رِصَ : (نَاغَوْنَ أَيْ لِيْلَا أَوْبُ غَقِي يَتَّالِ طَافَلٌ أَلِ
أُوَيْدَ أَنْ كَلَّ أَوْ خَلَّ كُتْمَ أَجْ أَلِ كُبْرُقَا أَلِ هَلْ وَقَلُّ هُنْمَ عَاقُولَا يَنْعَمَ مَهْفَلَا يَلِ قُبْسَي
يُونَي مَلْ أَمَفُ هُزْيَغُ لَمْتُ حُيَوُ هُنْمَ عَاقُولَا يَنْعَمَ مَهْفَلَا يَلِ قُبْسَي أَلِ طَفَلٌ لُّكْفُ
أُسْ أَرْعُمُ حُيَا أَلِ هَاشُ عَا أَلِ أَوْبُ لُحْدَا أَلِ هَايْنَا أَلِ هَا سَمَا أَلِ هَلْ وَقَكَّ أَيْ لِيْلَا نُوَكِّي أَلِ
يَسْ أَرُو .

“Ийло у билан воқе бўладиган сўзлар икки қисмдир: Сарих ва киноя. Яқинлик қилиш маъносини англатадиган ҳар бир сўз сариҳ ҳисобланади. Масалан, эрнинг яқинлик қилмайман, жимо қилмайман каби сўзларидек...Яқинлик қилиш маъносини очиқ ойдин англатмай ундан бошқа нарсани эҳтимоли бор бўлган сўзлар кинойдир. Масалан, сенга тегинмайман, ҳузурингга кирмайман, сен билан менинг бошим бир бўлмайди каби” (Фатвои ҳиндия).

ИЙЛОДАН ҚАЙТИШНИНГ ЙЎЛИ

Ийлодан кейин эр ийлодан қайтишни истаса, бас буни икки сурати, яъни эр жимо қилишга қодир бўлиш ёки бўлмасликдир. Агар жимо қилишга қодир бўлса ва тўрт ой ичида аёлига яқинлик қилса, ийло бекор бўлиб, қасамини бузганлик каффорати лозим бўлади. Жимога қодир бўлган кишини: “Аёлимга қайтдим” деб айтиши билан аёлига қайтган бўлмайди, яъни

қасамини бузган бўлмайди. Агар эр ёки аёл беморлиги туфайли амалий тарзда тўрт ой ичида яқинлик қилишни имкони бўлмаса ёки аёлнинг жинсий аъзосида ратқо (гўш, суяк, без каби нарса пайдо бўлиб, яқинлик қилишга монельлик қиладиган) касаллиги пайдо бўлса ва шу сабабли аёл билан яқинлик қилишни иложи бўлмаса ёки аёл жуда ёш бўлгани сабабли яқинлик қилиш мумкин бўлмаса ёки эр билан аёлнинг ўртасидаги масофа тўрт ойдан зиёда муддатни ташкил қилса “Ҳидоя” асарининг соҳиби бу суратларнинг барчасида эрга сўз билан аёлига қайтиш ихтиёри берилади деганлар. Агар юқоридаги шартлар топилган эр ийло муддатининг ичида: “Мен аёлимга қайтдим” деса, баса ийло соқит бўлади. “Иноя” асарининг соҳиби унга қўшимча қилиб: “Агар эр бемор бўлса, унинг уч сурати бор:

1. Эр соғлом ҳолатда аёлини ийло қилса ва ийлодан кейин соғлом ҳолатда бир неча пайт юрса ва шу вақт оралигида аёли билан қўшилишни истаса, қўшила олишга қодир бўлса-ю, лекин бу ишни қилмаса ва бемор бўлиб қолса, бас бизнинг наздимизда бундай киши фақат жимо билан аёлига қайтиши мумкин, сўз билан эмас;

2. Бир киши касал ҳолатида ийло қилса ва ордан тўрт ой ўтгунча касаллиги давом этса, бундай кишининг ийлоси сўз билан дуруст бўлади. Ражъат қилиш сўзлари қуйидагилар: Унга қайтдим, унинг ийлосини ботил қилдим, уни қайтариб олдим кабилар. Агар яқинлик қилишга қодир бўлмаган киши сўз билан аёлига қайтса, қасам каффорати лозим бўлмайди. Чунки, каффорат қасамни бузишга тайин қилинган жазодир. Эр аёлига яқинлик қилмас экан “аёлимни ўзимга қайтариб олдим” деган эрнинг сўз билан ийло бекор бўлиб, қасам бузилмайди;

3. Бир киши касал ҳолатида ийло қилса ва ийло муддати оралигида жимо қилишга қодир бўлиб қолса, бас унинг аёлга қайтиши яқинлик билан бўлади. Агар жимога қодир бўлишдан олдин сўз билан аёлга қайтган бўлса, эътиборга олинади. Агар сўз билан қайтган бўлмаса, тузалгандан кейин сўз билан ражъат қилиши ботил бўлади. Чунки, ўринбосар воситасида мақсадга эришиш, аслга қодир бўлмаган суратдагина бўлади. Бу ерда эса, эр аслга қодир бўлиб қолди.

أَلَّ رِيَّعًا وَأَقْرَبًا وَأَضْرَمَ تَنَاقًا وَأَعَامَجًا لَعَلَّ رُدِّيَ إِلَى رَمِي لَوْ مَلَا نَاكَ نِوًا
نَا هُوَ فِإِلِي لِدُّمُ فِي أَهْلِ لَصِي نَأْرُدِّيَ أَلْهُفَ أَسَمِ أُمَّهَ نَبِي تَنَاقًا وَأَعَامَجَت
أَلِي لِدُّمُ نَأْرُدِّيَ لِدُّمُ فِي أَهْلِ لَصِي نَأْرُدِّيَ لِدُّمُ فِي أَهْلِ لَصِي نَأْرُدِّيَ

“Ийло қилувчи касаллиги туфайли яқинлик қилишга қодир бўлмаса ёки аёл бемор, ратқо (қин ичидан суяк ўсиб чиқиб яқинлик мумкин бўлмайдиган аёл) ёки тенгқурлари яқинлик қилинмайдиган даражада ёш бўлса ёки эр-хотин ўртасида сафар масофаси бўлиб, ийло муддати ичида бир-бирига етиша олмаса, эрнинг ийло

أَمْ كَيْفَ إِذَا مَا رَحِمَكَ أَيُّ مَكْرُحٍ أَلْهُلَّ وَقَعَتْ أَدْبَالِي فِي أَمَكِ وَمَكْرُحٌ نَعَّ أَرْجَاعَ عَقِيْقِحِ هَوَيْلَ عِ أَرْدَاقِ
نِإْفٍ رُّرْهَشَأُ عَوَّ بَرَأَحَّ لَأَنْبِيَبٍ وَ أَمْ هَنْبِيَبٍ وَ مُمْرُحٌ وَ وَهُوَ أَمْ مُمْرُحٌ مَ يَ وَ هَوَيْتَ أَرْمَامٌ نَمَّ سِلَّ أَدْلَا
هَوَيْلَ عِ فِي أَيِّ صَاعٍ نَكَانَ إِوْلُ عِ لِبَابِ أَلْإِحْصَايِ أَلْهُلَّ عِ فِي

“Ofzaki ravişda aёлига қайтиши учун яқинлик қилишга шаръий монe топилмасдан ҳақиқатда яқинликдан ожиз қолиши керак. Чунки, монелик шаръий бўлса, ҳақиқатда қодир у ҳукман ожиз ҳисобланади. “Бадоиъ”да зикр қилиб ўтилганидек. Ҳукмий ожиз қолмаслигидан мурод, эҳромда бўлмасин. Масалан, бир киши ўзи ёки аёли эҳромдалигида ийло қилса ва ҳаж билан у иккиси ўртасида тўрт ой бўлса, эрнинг аёлига қайтишлиги амалий жиҳатдан бўлиши керак. Гарчи у қилган ишида гуноҳкор бўлсада” (Раддул мухтор).

ИЙЛОДА ҚАСАМНИНГ КАФФОРАТИ

Олдинги сатрларда бу ҳақда баҳс зикр қилинди. Ийло муддатида эр аёли билан яқинлик қилса, бас қасам каффорати лозим бўлади. Қасамни каффорати ҳақида қуйидагилар ворид бўлган:

نَأْمِيَّ أَلَا مُتَدَّقِعَ أَمْبُ مُكْرُحٍ أَوْيَ نَكَلَ وَ مُكْرُحٍ أَمْبُ يَفِ وَ عِلَّابُ هَلَّ لَأَلَا مُكْرُحٍ أَوْيَ أَلَا
وَ أَمْ هَتْ وَ سَكَ وَ أَمْ كَيْلِ هَلَّ أَنْ وَ مَعْطُتْ أَمْ طَسُّ وَ أَمْ نَمَّ نِي كِ أَسَمَ رَشَعُ مَعْطُتْ هَتْ رَأْفَكَ فِ
مُتَفَلِّحَ إِذَا مُكْرُحٍ أَمْبُ أَرْأَفَكَ كَلَّ ذِمَّيَّ أَلَا عَثَّ أَلَّ ثَمَّ أَيِّ صَفِّ دَجَّيِّ مَلَّ نَمَّ فِ عَبَّ قَرُّ رِيْحَتِ
نَ وَرُكْشَتِ مُكْرُحٍ لَعَلَّ وَ هَتْ أَيَّ مُكْرُحٍ هَلَّ لَأَلَا نَبِّي بِي كَلَّ ذَكَ مُكْرُحٍ أَمْبُ أَوْ طَفْحِ أَوْ

“Аллоҳ сизларни беҳуда қасамларингиз учун тутмас. Лекин қасд ила тутган қасамларингиз учун тутар. Бас, унинг каффорати ўз аҳлингизни ўртача таомлантириш миқдоридеда ўнта мискинга таом ёки кийим бериш ёхуд бир қул озод қилишдир. Ким топа олмаса, бас, уч кун рўза тутсин. Ана ўша, агар қасам ичган бўлсангиз, қасамингизнинг каффоратидир. Қасамларингизни муҳофаза қилинг. Аллоҳ сизга шундай қилиб Ўз оятларини баён этади. Шоядки шуқр қилсангиз” (Моида 89 оят).

Ушбу оятда тартиб билан қасамнинг тўрт каффорати баён қилинмоқда, улардан биринчиси ўнта мискинни таомлантириш, таомлантира олмаса, уни ўрнига қанча ғалла тўғри келса, шунча ғалла фақирларга бериш, яъни бир кило-ю, 633 грам буғдой бериш. Иккинчиси, агар таомлантира олмаса, ўнта мискинни бутун баданини ёпадиган даражада кийинтиради, яъни эркак киши учу кўйлак, шим, аёллар учун эса, намоз ўқишга яроқли кийим беради. Бундан зиёда қилса яхши, бундан кам қилса, каффорат адо бўлмайди. Овқат ҳам, кийим ҳам бермаса, бас бир қул озод қилади. Юқоридаги уч каффоратлардан бирини адо қилишда тартиб йўқдир. Балки, қасам ичгувчи ихтиёрий ravişда улардан бирини адо қилади. Лекин, у учтасидан бирортасига қодир бўлмаса, кетма-кет уч кун рўза

тутади. Агар рўзани узулуксиз тутмаса, қасам каффорати адо бўлмайди.

Масала: қасам каффорати қасамини бузгандан кейин адо қилинади. Шунинг учун агар жимодан олдин каффоратни адо қилиб, жимо қилса, бас каффорат адо бўлмайди ва қасамни бузгандан кейин каффоратни қайтадан адо қилади.

مُهْتَوِسْكَ وَأَرَاظِلَالِي فِإْمِهِ أَمَكَ نَيْكَاسَمِ رَشَعْمُاعْطِ وَأَبَقَرُقَاتْعِهُتَرَأَفَكَو
ءَأَيْشَأَلْأَنْعِيْ أَاهَنْعَزَجْ نَفْلِيْ وَأَرْسَلْأَنْجِيْ مَلَفِ وَنَدَبْ ءَمَاعِ رُتْسَيِ بَوْتِ لِكُلِ
هَلْوَقِ هِيْ فُلْصَأَلْأَوْ، (ءَأَلْوَءِمْأَيِ أَءَثَأَلْثَمْأَصْءَأَدَأَلْءَأَدَأَلْأَتَّقُوْءَثَأَلْثَأَلْ
أَلْيَنْعِيْ شَنْحَلْبَقْ رَفَكُيْ مَلَوَءِءِيْ أَلْ { نَيْكَاسَمِ رَشَعْمُاعْطِهُتَرَأَفَكَف } لَىلَأَغْت
ءَشْحَلْ لَىلَعِءَرَأَفَكَلْأَمْيَدِقْتُ زُوْجِيْ

“Унинг каффорати зиҳордаги каби бир қул озоқ қилиш ёки ўнта мискинга таом бериш ёки зиҳорда бўлмаган ўн кишига баданларини кўп қисмини яширадиган даражада кийим кийдириш. Шунга биноан, ёлғиз шалворлар жоиз эмас. Агар адо қилиш вақтида юқоридаги уч нарсдан ожиз қолса, уч кун кетма-кет рўза тутишдир. Бу борадаги далил Аллоҳ таолонинг “Унинг каффороти ўнта мискинни тўйдиришдир” деган сўзидир. Қасамни бузишдан аввал каффоратни адо қилиш жоиз бўлмайди ” (Дурарул ҳуккам).

ИЙЛОДА ЎЗ-ЎЗИДАН БОИН ТАЛОҚ ВОҚЕ БЎЛАДИ ВА ЭР-ХОТИННИНГ ЎРТАСИНИ АЖРАТИШ УЧУН ҚОЗИНИНГ ҲУКМИГА ҲОЖАТ ЙЎҚ

Ийлонинг муддати тўрт ой ўтгандан кейин аёлга ўз-ўзидан боин талоқ воқе бўлади. Эр-хотин ўртасини ажратиш учун қозининг ҳукмига зарурат йўқ.

عَبْرَأَلْأَتَضَمَ إِذْ أَلْوُقَيِ أَنْكَ أَمْهَنْعُءَلْأَلْأِيْضَرْتَبَأَثُنْ بَدِيْ زَوْنَأْفَعُنْ بُنْأَمْشُع
ءَقْلَطْمَلْءَدْعُءَتَغْتِ أَوْسَفَنْبُ قَحْأَيِ هُوْءَدِحْأَوْيِ هَفْرُهُشَأَلْ

Усмон ибн Аффон ва Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳумлар айтадилар:

“Тўрт ой ўтса, у бир (боин талоқ)дир. У (аёл) ўзига ҳақлироқ бўлиб, талоқ қилинган (аёл)ни иддасини ўтиради”.

Бу мазмунда Абдуллоҳ ибн Масъуд, Ибн Аббос розияллоҳу анҳумлар ва тобиинлардан ривоят нақл қилинган.